

В. В. БЕЗДРАБКО*

**ТЕМАТИЧНІ ВЕКТОРИ
АРХЕОГРАФІЧНОГО
ЩОРІЧНИКА**

Пам'ятки : археографічний щорічник / Держкомархів, УНДІАСД ; редкол. : С. Г. Кулешов (гол. ред.) та ін. – К., 2010. – Т. 11. – 328 с.

Видання документів віддавна по-сіло важливе місце на теренах історичної наукової творчості, що твердо асоціюється з феноменом відкриття невідомого або ж непізнаного відомого. Відтак вихід у світ чергового номера знаного в професійних колах археографічного щорічника Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства Державної архівної служби України – “Пам’яток”, є важливою подією для спраглих шанувальників нового очікуваного й несподіваного слова в археографічній практиці й історичній науці.

Маркерами змісту будь-якого видання завжди є рубрики. Коментуючи рубрикацію археографічного щорічника “Пам’ятки”, відзначимо, що, дотримуючись роками сформованого традиційного складу, окремі з них у цьому числі з’явилися уперше. Це свідчить про творчий підхід редакційної колегії (голова – д. і. н., проф. С. Г. Кулешов) до пошуків оптимальної форми збалансування різнопланових за змістом і формою текстів документів, об’єднаних “переродженням” стану існування. Зміст видання “наповнили” рубрики: “Історія України”, “Воєнна історія”, “З історії архівної справи та документознавства”, “Історія державних установ”, “Історія еміграції”, “Наука і культура”, “Персоналії”, “Генеалогічні дослідження” та “Рецензії, інформація, повідомлення”. Послугуючись лише назвами структурних розділів часопису, можна виокремити заохочувані редакційною колегією дискурсивні практики, а вивчаючи їх зміст – скласти найпопулярніші парадигматичні матриці студій автури. Принагідно висловимо подяку редакційній колегії за де-

* *Бездрабко Валентина Василівна* – доктор історичних наук, професор, директор Інституту державного управління і права Київського національного університету культури і мистецтв.

мократичний підхід у формуванні тимчасового авторського колективу кожного числа видання, що уможлиблює виступ на його шпальтах відомих дослідників і водночас тих, хто тільки пробує перо в науці, пріоритетність при цьому критерію якості наукового продукту. І це складає добру репутацію “Пам’яткам”.

Одним із найбільших за обсягом поданого матеріалу в щорічнику є розділ “Історія України”, до якого увійшли тексти різночасових за походженням документів, підготовлених до друку А. Бортніковою, Л. Ковпак, Ж. Сергою, М. Горбатюком (с. 3–101). Незважаючи на тематичне розмаїття, загальною рисою поданих документів є надувага до соціально-економічної, правової історії, історії повсякдення та біографістичних замальовок. Особливу увагу, як і годиться, у кожній публікації приділено всебічному дослідженню інформаційної та матеріальної складових архівних документів, специфіці їх археографічного опрацювання та подання. Суто історико-джерелознавчі, документознавчі й архівознавчі коментарі вдало поєднані з історичними, історіографічними проблемно-тематичними заувагами, авторськими висновками загального культурологічного змісту. Незважаючи на те, що публікація А. Бортнікової доповнює артикул студій, присвячених історії магдебурзького права в Україні епохи середньовіччя, а розвідка Л. Ковпак порушує важливі соціальні проблеми закарпатського регіону другої половини ХХ ст., тоді, як збірка документів Ж. Серги висвітлює наступ радянської влади на церкву початку минулого століття (на прикладі Києва), спільно їх увиразнює антропоцентрично орієнтований підхід до розгляду проблеми. У центрі кожної публікації, окрім інших важливих для розкриття теми питань, – доля людини зазначених часових проміжків, узалежнена від економічних, політичних, ідеологічних обставин побутування.

У цьому контексті окремо варто також поцінувати публікацію М. Горбатюка, присвячену листуванню міністра закордонних справ Української Народної Республіки А. Ніковського з головою Директорії С. Петлюрою, що кидає світло на міжнародну політику УНР та діяльність зовнішньополітичного відомства 1920–1921 рр., важливі питання державного життя країни, проблеми української еміграції в Європі тощо. І попри те, що тематика листів має цілком помітний політичний зміст, кожен із них чітко віддзеркалює ставлення відомих діячів політикуму України початку ХХ ст. до державницької ідеї, а їх характеризує як високоінтелектуальних, патріотично орієнтованих людей, для яких активна позиція, спрямована на обстоювання ідеї творення нації і держави, – не просто декларативна данина модним гаслам, а реальним змістом наповнена діяльність.

Швидше логічним продовженням розділу “Історія України”, аніж окремою рубрикою, виглядає блок документів, об’єднаних під на-

звою “Воєнна історія” (с. 102–138), що містить статті, присвячені дислокаційним відомостям і бойовому розпису Дієвої армії військ УНР станом на 16.08.1919 р. (публікатор – М. Ковальчук) та політичному й господарському становищу в окупованій Україні наприкінці 1942 р. в оцінці Міністерства закордонних справ Німеччини (публікатор – Д. Титаренко). Зміст публікацій доводить деяку невідповідність тематиці розділу. Проте, коментуючи рівень наукового опрацювання архівних документів, відзначимо методологічно витриманий авторський підхід, що засвідчено історичними, історіографічними й джерелознавчими коментарями до статей, розвинутих у межах емпірико-теоретичних методів, які утворюють простір оповідної логіки з посиланнями на визначальну інформацію для порушеної проблематики, як-от суспільно-політичні, економічні, культурні чинники формування об’єктивної даності.

Так само значна за обсягом у виданні є рубрика “Персоналії” (с. 246–305), наповнена працями Н. Якобчук, Н. Стронської, А. Шаповала, О. Музичка та А. Катренка і вибудована на епістолярному матеріалі, пов’язаному з відомими іменами діячів політики, науки, культури і мистецтва – І. Каманіна, П. Стебницького, С.І. Пономарьова, М. Антоновича, В. Міяковського, М. Грушевського, І. Линниченка, М. Лисенка. Особливістю публікацій епістолярного жанру є фактично потрійна суб’єктивізація обраного матеріалу завдяки подвійній суб’єктивності, породженої учасниками листування, і додатково ще й авторськими їх вибором, обробкою та упорядкуванням. Не вдаючись до розлогих коментарів щодо змісту підібраних текстів, укажемо на спільне для них – наслідування біографістичного підходу, який водночас утверджує роль особи в історії людства і заодно підкреслює ставлення до історії, як непередбачуваного нарративу, породженого обставинами розвитку подій, учасниками яких є згадані вище особи. Залюбленість упорядників у сполучення детальних археографічних коментарів із архівними документами, сприяє успішному зчитуванню важливої інформації про статус особи в державі й суспільстві, значення суспільної діяльності в житті індивідуума в епоху рубіжних років XIX–XX ст.

Привертають увагу публікації з історії архівної справи й документознавства (розділ 3, с. 139–168), репрезентовані статтями упорядників О. Макієнком, Н. Леміш і Т. Гаращук, присвячені формуванню нормативно-правових засад із діловодства в українських землях, а в цьому контексті – студіюванню окремих історичних джерел. Якщо Н. Леміш удасться до вивчення змісту та складу зразків документів “Старовинного малоросійського письмовника”, то Т. Гаращук успішно студіює основи організації діловодства дворянських депутатських зібрань в Україні наприкінці XVIII – на початку XX ст. Для згаданих публікацій характерним є доведення думки про тривале збереження в українських землях засад актового діловодства, попри обов’язкові до виконання

вказівки імперського центру, підпорядковані традиціям російського діловодства. І хоча ця думка не є новою в проблемно-тематичній історіографії, проте її обстоювання демонструє актуальність порушеного питання.

Примітною є ще одна публікація розділу – “Маловідоме джерело з історії земських архівів в Україні” О. Макиєнка, у якій подано тексти п’яти анкет Таврійської ученої архівної комісії з відомостями про становище архівів та архівної справи в повітових земствах Таврійської губернії 1916 р. Звертаючись до історії земств, вельми популярної теми у руслі вивчення можливостей і ефективності функціонування органів самоврядування громади у сучасних умовах, автор-упорядник акцентує увагу на особливостях організації та ролі земських архівів у системі місцевих архівів на території України в другій половині XIX – на початку XX ст. Висновок про важливе значення земств у функціонуванні системи місцевих архівів доводить поширеність у XIX ст. намірів щодо важливості збереження ретроспективної документальної інформації, формування у суспільстві особливого ставлення до меморіальної функції документів.

Уявлення про те, що історія державних установ витворює історію архівної справи та діловодства, спонукало до виразного доповнення попереднього розділу іншим – “Історією державних установ” (с. 169–184). Тут знайшлося місце для двох публікацій у виконанні В. Даниленка та Т. Батанової, котрі знані студіюванням проблематики історії України початку XX ст. Археографічно опрацьовані та підготовлені до друку тексти документів торкаються змісту й методів функціонування Державної Варти Української держави П. Скоропадського та Міністерства з єврейських справ (1917–1918) у рамках представництва в Українській Центральній Раді. Вузькотематичні публікації доповнюють великий наратив з історії одного з найдраматичніших періодів нашого державотворення у минулому столітті. Основна сюжетна лінія публікацій стосується суто політичних та адміністративних моментів діяльності органів державної влади й управління. З огляду на це зауважимо, що доцільніше було б розташувати публікації В. Даниленка та Т. Батанової у розділі “Історія України”. Проте, відкидаючи внутрішні організаційні умовності, властиві щорічнику і в інших випадках, маємо визнати, що оприлюднений у розділі матеріал цінний для увиразнення досвіду розбудови державних інституцій в Україні у контексті успішних запозичень набутку державотворення інших.

Цікавими за змістом є розділ “Наука і культура” (с. 194–245), який містить публікації, підготовлені до оприлюднення О. Гараніним та Н. Томазовою. Тут знаходимо текст статуту першої наукової установи та вищого навчального закладу української еміграції за кордоном – Українського вільного університету (УВУ) в Мюнхені, датованого 1948 р.,

що зберігається в мюнхенському архіві УВУ (публікатор – О. Гаранін), та матеріали сфабрикованої у 1930-х рр. справи Польської організації військової, що засвідчують репресії сталінського режиму, спрямовані проти представників польської інтелігенції (публікатор – Н. Томазова). Без зайвих наративних умовностей маємо проблематизоване представлення неординарних подій в історії культури ХХ ст. за умов іншого середовища її існування та збагачення завдяки іншим культурам духовного шару України.

Своєрідним доповненням до цього розділу можна вважати запропоновану в окремій рубриці (“Історія еміграції”, с. 185–193) публікацію В. Власенка “З історії організованого життя української політичної еміграції в Румунії у 1929–1932 рр. (за матеріалами Центрального державного архіву Болгарії)”, що містить текст доповіді секретаря Військової місії УНР у Румунії В. Трепке до Другої конференції Української генеральної еміграційної ради у Празі, яка дає змогу зробити висновки про різні аспекти діяльності українців-емігрантів за кордоном. Актуалізована останнім часом архівістами тема історії української політичної еміграції доповнена, таким чином, ще одним сюжетом про маловідому сторінку діяльності українців у південно-європейському векторі зовнішньо-політично насичених для України 1920–1930-х рр.

Однією публікацією репрезентовано розділ “Генеалогічні дослідження” (с. 306–316), у якому обґрунтовано генетичну еволюцію роду Павловських герба Леліва, що належить до сілезько-моравського лицарства, та історію його розселення у XIV–XVIII ст., виконану Є. Чернецьким. Історико-генеалогічні коментарі автора доповнені важливою документальною ілюстрацією – текстом легітимізаційного протоколу київського дворянського депутатського зібрання щодо благородного походження роду Павловських герба Леліва від 1832 р. Авторський і документальний тексти, взаємно розширюючи рамки сприйняття інформації, достатньо вдало означають основні моменти виснування історії окремого роду. Звернення до генеалогічної проблематики на сторінках археографічного щорічника є показовим фактом залучення подібних джерел для реконструювання конкретних і загальних генеалогічних сюжетів.

Допомогти читачам зорієнтуватися в світі нового друкованого слова в науці сприяє класична для подібного кшталту видань рубрика “Рецензії, інформація, повідомлення” (с. 317–320), де знаходимо відгук на дослідження В. Лободаєва “Революційна стихія. Вільнокозацький рух в Україні 1917–1918 рр.” у виконанні Р. Пирога та рецензію А. Майстренко на збірку Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства серії “Історія архівної справи: спогади, дослідження, джерела” (вип. 9, 2010), присвячену творчій діяльності знаного в наукових колах фахівця з документознавства й архівної спра-

ви С. Кулешова. Якщо у першому випадку маємо класичну рецензію на історичні розвідки з різними модерними науковими перспективами через розмаїття методологічних підходів, то в іншому – ремінісценції на інтелектуальні проблеми та дискусії, репрезентовані через призму особистісних творчих пошуків вченого кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Загалом, оцінюючи рівень археографічного опрацювання текстів документів, оприсутнених на шпальтах щорічника “Пам’ятки”, укажемо на належно упорядковані повні (із зазначенням особливостей змісту і форми) описи джерел, ретельно виконані системи довідкового апарату, коментарі, покажчики і т. ін., що дозволяє високо поцінувати рецензоване видання. Науково-практичне значення часопису полягає в можливості залучення до широкого обігу вперше оприлюднених історичних джерел, а також для теоретичних студіювань новітніх здобутків української археографії.

Високо поцінувавши зміст видання, побажаємо щорічнику “Пам’ятки” нових удалих публікаторських звершень, а його читачам – цікавих відкриттів.